

Nespolehlivost – ale k čemu? Příspěvek k analýze specifické narativní strategie významové výstavby

TOMÁŠ KUBÍČEK

Univerzita Palackého, Olomouc

ABSTRAKT

Základním cílem (následujícího) textu je analýza naratologické kategorie nespolehlivosti ve vztahu k základním doménám, v rámci nichž tento pojem definuje postklasická naratologie. Základem pro analýzu se stávají různé texty fikční i nefikční povahy. V centru pozornosti této studie jsou fikční i nefikční mluvčí a postavy ve vztahu ke třem oblastem textových světů, které jsou vnímány jako strategické domény výstavby významu: první je doména či konstruování „pravdy“, doména či konstruování „já“ a doména či konstruování celku fikčního světa – doména textu. Ve své studii dokládám, že zatímco první dvě oblasti se dožadují extratextuální kontrolní aktivity, kterou je vztah mezi textem a kontextem (nespolehlivost není proto v této podobě naratologickou kategorií), pouze třetí oblast umožňuje vnímat nespolehlivost jako naratologickou kategorii, jako kategorii narativní analýzy.

Mé jméno je Herbert Badgery. Jsem starý sto třicet devět let a jsem něčím jako celebritou. Přicházejí a dívají se na mě a lámou si hlavu, jak jsem to dokázal. Jsou týdný, kdy by to zajímalo i mě, děsivě nekonečný čas. Je těžké uvěřit, že se můžete cítit tak špatně a stále nezemřít.

Jsem hrozný lhář a vždycky jsem byl lhář. Říkám to raději hned, aby bylo jasno. Cavat emptor. Můj věk je jediná věc, na kterou se můžete spolehnout. Ne proto, že to říkám, ale proto, že to bylo veřejně ověřeno.

(Carey 1985, 11)

Povšimněte si toho zvláštního paradoxu. Mluvčí tohoto románového narativu, Herbert Badgery, sám sebe prohlásí za lháře. Jediné, co je podle něj mimo pochybnost, je jeho věk. Tento údaj je podle něj pravdivý z toho důvodu, že byl veřejně ověřen. Dobrá, reaguje čtenář, Badgery je lhář, takže si budu muset dát pozor na to, co říká. Jediné, co je možné tomuto starci věřit, je věk. Paradox spočívá v tom, že tím, kdo ověřuje všechny tyto informace je opět jen Badgery. Nevidíme ho, „slyšíme“ pouze jeho hlas a nemáme tu k dispozici ani nikoho jiného, nějaké další svědectví, žádný další hlas. Přesto už od tohoto úvodního okamžiku věříme, že Badgery je stařec a že je lhář. Máme tu ovšem fikční svět – a tedy to, co je v jeho rámci řečeno, je možné verifikovat opět jen z něj samotného. Není možné hledat informace o Badgerym v našem reálném světě, abychom stanovili věrohodnost jeho promluvy. Chybí v matrikách, v kar-

totékách úřadů, nenajdeme ho zaevidovaného ani jako daňového plátce, ani jako majitele státních dluhopisů. Obývá tento fikční svět a to tím způsobem, že jej jako mluvčí, jako vypravěč (jako role) konstruuje a konstituuje. Zdá se, že i Badgery spoléhá na primární nárok na pravdu, který mají všichni mluvčí nejenom literárních narativů. Nárok, který mohou pozbyt teprve v průběhu vyprávění, v průběhu promluvy. Jinými slovy: Herbert Badgery je spolehlivý vypravěč. Teprve kdyby v průběhu jeho vlastního vyprávění došlo k tomu, že bude zpochybněn jeho úvodní výrok o jeho pravdomluvnosti, stal by se nespolehlivým vypravěčem a čtenář by musel znovu bedlivě zvážit všechny předchozí důsledky jeho promluvy pro konstrukci fikčního světa románu i pro naše rozumění témuž. Než se tak stane, bude Herbert Badgery starý, k smrti unavený, ješitný lhář.

Bylo určitě chybou, domnívá se Genette, když svůj *Diskurz vyprávění* (Genette 1972) budoval na podkladě narativních fikcí a nevzal v potaz nefikční narativy. Tímto výrokem z knihy *Fiction et diction* (česky vyšla část pod názvem *Fikce a vyprávění* (Genette 2007) kriticky reflektuje skutečnost, že na takto omezeném základě je sice naratologie, která se od počátku projektuje jako obecná teorie vyprávění, schopna říci, jak fungují narativní texty, ale platnost některých z jejich analytických nástrojů se tím zužuje způsobem, jenž je v rozporu s jejím programem. Genette si jako důsledný analytik totiž již záhy uvědomil, že některé koncepty naratologie mohou být v kontaktu s narativními texty nefikční povahy významně rozpohybovány, a naratologie v důsledku toho musí poněkud ustoupit ze svého nároku stát se obecnou teoretickou disciplínou a je nucena i na základě tohoto zjištění znovu definovat předmět svého bádání.

Genetta tento fakt překvapil v okamžiku, kdy se pokusil instrumentář, který na podkladě Proustova *Hledání ztraceného času* rozpracoval pro narativní texty, použít pro založení teorie fikce jako takové. Vycházel přitom z logické premisy. Jestliže naratologie rozložila a oštrila svůj instrumentář v oblasti fikčních textů, pak by mělo být možné tento instrumentář použít i pro definování rozdílu mezi fikčními texty a faktuálními texty. Jeho prostřednictvím by pak šlo bezpečně rozpoznat invariantní rozdíly obou režimů – tedy fikčního a nefikčního; ukázat, kde jsou na rovině jejich výstavby zdroje jejich odlišného statusu a koneckonců i recepčního postoje, který jeden či druhý typ textů vyžadují. Výsledkem se stala publikace *Fikce a dikce*, kde v podstatě všechny jednotlivé nástroje/pojmy – rozvržené v rámci pěti oblastí narativní analýzy tak, jak je přinesla studie *Diskurz vyprávění* –, které Genette znovu vysílá na kolbiště literární teorie, aby pomohly označit rozdíl mezi fikčním a faktuálním vyprávěním, selhávají. Bez ověřující role kontextu se jejich přesnost pro takto určený úkol ztrácí. Fakt, že tu máme dva odlišné režimy, ve kterých narativní texty existují, totiž způsobuje, že se mění význam a nezřídka i funkce nástrojů narativní analýzy, že se přehodnocuje charakter interpretace (její verifikující charakter či verifikující kontext) a že radikální proměny doznává i povaha jazyka jako specifického typu promluvy se všemi důsledky re/prezentace, které to s sebou nese (v tom smyslu, že jazyk v případě fikčních textů konstruuje/prezentuje tento uzavřený, „malý“ fikční svět, kdežto jazyk faktuálních textů reprezentuje aktuální svět a tato reprezentace je či může být následně aktuálním světem verifikována). Výsledkem Genettových studií,

logiky, kterou přijaly, bylo konstatování, že otázka po statusu fikce je pro naratologii vlastně nedosažitelná, neboť na rovině diskurzu text nenese bezpečné signály, které nám mohou pomoci rozhodnout, s jakým typem výpovědi máme co do činění.¹

Proč, to je z Genettova pohledu nabíledni, neboť už na začátku svého promyšlení povahy fikce, povahy literárnosti, tedy toho, že se z nějakého textu stává text umělecký, vyloučil aspekty, které se musí nutně (nezapomeňme, že Genette je francouzský strukturalista) vyskytovat mimo rámec jeho disciplíny – tedy aspekty psychologické či ideologické a do značné míry i kontextové. (Pro sémiotika je kontext výsledkem konstrukční aktivity textu.) Rovněž tak musí zůstat stranou individualizující subjektivita, která rozhoduje o smyslu textu v procesu jeho *naturalizace*. I ona leží z pohledu francouzského strukturalismu mimo text a musí zůstat i mimo analýzu. Subjekt je pro Genetta, tedy pro sémiotiku, dosažitelný totiž pouze tehdy, je-li součástí sémiotického systému, označuje-li jej text.² A tam, kde se do hry dostávají kondicionální poetiky, které pracují s kantovským postojem „krásné je to, co jako krásné vnímám“, v důsledku čehož je odmítnuta hegelovská intencionalita, se pozornost při analýze principů konstituování uměleckého díla přesouvá na recipienta. Klasická naratologie v tomto okamžiku balí svůj instrumentář a vrací se ke studiu vztahů mezi znaky, ponechávaje problém statusu fikce za nevyřešený. Při svém pátrání sice pojmenovala celou řadu znaků a signálů, kterými se zakládá fikční status textu, ale současně v případě každého z nich musela konstatovat, že jde o záležitost úzu, o záležitost aktuálně platných (a tedy proměnných) norem i konvencí a že k úspěšným pokusům o jejich porušování dochází jak ze strany fikčních, tak i ze strany faktuálních textů.

Proč svoji studii o nespolehlivosti začínám u Genettova problému se stanovením fikce? Těch důvodů je několik:

1. Rád bych se vyhnul Genettovu metodologickému nedopatření a pokusil se uvažovat o pojmu nespolehlivosti v souvislosti s promluvami nefikční povahy, abych zjistil, co z této analýzy vyplývá pro oblast fikce.
2. Neboť z hlediska založení metody a omezení, které si Genette nastavil, je problém fikce stejné povahy jako problém nespolehlivosti. Zdá se mi, že to, co Genette odmítl v koncepci fikce jako nedůvěryhodné, byl princip či strategie *naturalizace*, která se zdá rozeznávat Kantův kondicionální postoj. Právě tento princip *naturalizace* je základem podstatné části aktuálních návrhů teorií nespolehlivého vyprávění a definic nespolehlivého vypravěče. Důsledkem jeho zavedení do debat je, že za nespolehlivé jsou vnímány i ty narativy, které jako nespolehlivé nebyly zamýšleny, ale k jejichž nespolehlivosti (či k nespolehlivosti jejich vypravěčů) došlo v důsledku historické proměny estetických a etických norem.³
3. Protože je zřejmé, že postklasická naratologie utváří návrh narativní nespolehlivosti na základě právě těch aspektů, které Genette (i z mého pohledu do velké míry oprávněně) vyloučil z narativní analýzy, tedy na základě aspektu psychologického a ideologického – ve smyslu moralistního.
4. V neposlední řadě pak proto, abych hned na začátku odmítl návrhy, které za nespolehlivou považují fikci jako takovou. Tedy které říkají: fikce rovná se nespolehlivost, neboť je budována na předstírání. Návrhy, které vycházejí

(ovšem nejenom) od francouzských poststrukturalistů, jako byl Barthes,⁴ uvažujících o nespolehlivosti jazyka, která je podmiňující i pro čtení fikce, či návrhy, které se rodí v prostoru teorie řečových aktů a které tvrdí, že fikce je specifickým příkladem klamu vyžadujícího koproduktivní spolupráci mezi původcem a adresátem. Teorie řečových aktů mluví v tomto případě o smlouvě o klamání v tom smyslu, že klam od mluvčího má pro příjemce pozitivní smysl a on sám je motivován k tomu, aby klam udržel v platnosti. Což je, prý, půdorys fungování fikce.

5. A konečně protože onen spor mezi Kantem a Hegelem, který vlastně aktualizuje Genette ve svém shledávání statusu fikce, je půdorysem sporu o vymezení či určení nespolehlivost narativu popřípadě jeho mluvčího. Jde tedy o to, zda je význam součástí textu, nebo konstrukční aktivitou kontextu. Jde o identitu textu.

Budu se tedy na podkladě textů fikční i nefikční povahy zajímat o analytické nástroje, které mi postklasická naratologie nabízí pro rozpoznání nespolehlivosti vyprávění či nespolehlivosti jejich mluvčích (vypravěčů) a stanovím si tři oblasti vztahů. Vztah nespolehlivosti k pravdě, k já a k textu.

Primárními otázkami se stávají: Do jaké míry mohu rozhodnout analýzou literárního textu o jeho nespolehlivosti, respektive o nespolehlivosti jeho mluvčího? Kdy jsem oprávněn mluvit o nespolehlivém vyprávění a o nespolehlivém vypravěči? Jsem s to objevit na rovině diskurzu znaky/signály, které mi mohou pomoci určit nespolehlivost textu? Tedy přesněji řečeno: Je nespolehlivost naratologickou kategorií?

Protože to nejpodstatnější jsem se pokusil vyložit v teorii nespolehlivého vyprávění, jak jsem ji prezentoval v knize *Vypravěč*, chápu následující analýzu jako pouhé doplnění či zpřesnění. Ani na základě práce na této studii jsem nedošel k přesvědčení, že bych měl nějak výrazně korigovat to, co jsem o nespolehlivosti už napsal.

A. NESPOLEHLIVOST VE VZTAHU K PRAVDĚ

1. Nespolehlivost mluvčího ve vztahu k nároku na pravdu v případě nefikčních textů

1. K tomu, co jsem vám říkal na posledním sezení, nyní připojím podrobné vysvětlení vnitřních půjček. Nebudu se již zmiňovat o zahraničních půjčkách, pomocí nichž jsme naplnili naše pokladnice státními financemi gojímů, protože v našem státě nebude nic zahraničního, tj. nic vnějšího.

2. S výhodou jsme využívali úplatnosti vládních úředníků a nedbalosti vládců k získání našich peněz dvakrát, třikrát a vícekrát tím, že jsme gojímským vládám půjčovali peníze, které jejich státy vůbec nepotřebovaly. Kdo jiný by to dokázal?... Budu se tedy podrobně zabývat pouze vnitřními půjčkami.

3. Stát oznámí, že taková půjčka má být uzavřena, a předloží upisovací listinu pro své dluhopisy, to jest pro své cenné papíry nesoucí úrok. Aby byly dostupné pro všechny, je jejich cena určena od sta do tisíce, a prvním předplatitelům je poskytnuta sleva. Příští den se cena uměle zvedne pod záminkou vysoké poptávky. Za několik dní řeknou, že trezory přetékaají a je zde víc peněz, než stát potřebuje. Tvrdí se, že úpisy mnohokrát pokrývají výšku půjčky; v tom spočívá celý jevištní efekt – podívejte se, řeknou, jakou důvěru mají lidé ve vládní dluhopisy.

4. Ale když je komedie dohrána, vyjde najevo fakt, že byl vytvořen nesmírně tíživý dluh. Pro splácení úroků bude nutné najít zdroj dalších půjček, které dluh nezlikvidují, ale ještě jej prohloubí. A když je důvěra vyčerpána, je nutné novými daněmi splatit nikoli dluh, ale pouze úroky z něho. Tyto daně jsou dluhem, pomocí něhož se splácí jiný dluh...

Tato ukázka pochází z *Protokolů sionských mudrců*. Ten text je označován za falzum. Jeho rasistický tón, kterým je založen vztah sympatie a antipatie jako figura rétorického účinku, je zřejmý i z tohoto krátkého úseku. Jeho strategie, v níž se za já výpovědi skrývá silná autoritativní a ze sjednoceného souhlasu vycházející výzva k politickému ovládnutí světa prostřednictvím ekonomických nástrojů, je velmi důmyslně a rétoricky přesvědčivě zvolena a vystavěna. Máme tu před sebou mluvčího, jemuž na základě jeho výroků, na základě obsahu jeho výpovědi, připisujeme nejenom obrovskou moc, jasný záměr, ale i určité propoziční postoje (extenze), které rozvrhuje prostřednictvím svých vět (jejich intenze). Tento postoj je výsledkem konstrukce smyslu výpovědi.⁵

Studujeme-li pečlivě protokoly sionských mudrců, pak propoziční postoj, který je možné rekonstruovat na podkladě obsahu výpovědi, je: X navrhuje, aby... či X věří, že..., X si myslí, že... Kdybychom chtěli najít jakýsi scelující propoziční postoj ve vztahu k extenzi propozic, asi bychom uvedli do hry slova nenávisť či moc. Přitom při sebedůkladnějším studiu textu není z něj samotného možné získat jakékoliv indicie o jeho spolehlivosti či o jeho pravdivosti. Máme tu tvrzení, která něco konstatují o faktech reálného světa a uvádějí je do souvislostí, jimiž konstruuji možný způsob organizace tohoto světa. Celkový smysl textu je pak také zřetelný: X chce – a vyzývá k tomu své posluchače – prostřednictvím ekonomických prostředků ovládnout svět a uvést jej do područí úzké zájmové skupiny, která je spojena na základě rasové příslušnosti. Tato rasová příslušnost je ohlášena lexikem (gój), kulturní encyklopedií (lichva, úroky, finančnictví). Ukázka přitom aktualizuje jak iterativní čas – spiknutí je tedy dlouhodobé a trvalé –, tak budoucí čas – prognózu směru a cíle (výraz „jevištní efekt“ či „komedie“ pak podtrhává nezakryvanou zákeřnost a nízkost tohoto cíle). Přesvědčení o vlastní nadřazenosti, vyjádřené rétorickou otázkou „Kdo jiný by to dokázal?“, má opět negativně rasový podtext a roli vydělujícího „my versus oni“. Právě tak jsou funkčně důležité výpovědi, které využívají negativní emoce a aktivují obecně platné populistické představy o prohnitosti státního aparátu prolezlého úplatkářstvím a bezúčelností. Tato obecně sdílená přesvědčení – jako obecné pravdy – mají v tomto případě autentifikační funkci – recipient se jejich prostřednictvím ztotožňuje s proponovaným úhlem pohledu a souhlasně jej přijímá jako reprezentaci skutečnosti, což má následně význam pro celek promluvy.

V případě, máme-li tu před sebou text faktuální povahy, počítáme se vztahem autor rovná se mluvčí. V případě fikčního narativu by tento vztah nebyl vztahem totožnosti, ale mohli bychom postulovat za mluvčím (vypravěčem) jinou autoritu, která jej (tedy mluvčího) rozvrhuje jako nástroj významové výstavby.⁶ Tuto jinou autoritu bychom pak mohli postulovat prostřednictvím textových signálů a v důsledku jejich vztahu by tento významový horizont textu mohl rozpochybovat či zcela zpochybnit spolehlivost promluvy textového mluvčího a tedy spolehlivost vypravěče.

Text však (logicky) neobsahuje žádné rysy fikcionalizace (není to součástí jeho strategie, ba právě naopak), a tedy nic, co by nám umožnilo tuto sémanticky nadřazenou autoritu postulovat. Mluvčího ani promluvu tak na základě textové analýzy není možné označit jako nespolehlivé.

Má vůbec smysl uvažovat v tomto případě o nespolehlivém vyprávění? Zdá se, že ta nejjednodušší a nejoprávněnější odpověď musí být záporná. Nejednoznačnost či neoprávněnost tohoto odmítavého postoje nám ale ukazuje postklasická naratologie, jejímuž přístupu se budu záhy věnovat detailněji. Ta analyzuje nespolehlivost narativní promluvy nikoliv jen ve vztahu k textovým signálům a k textem projektované intenci významové a konstrukční autority, která je nadřazená výpovědi vypravěče/mluvčího, ale především ve vztahu k etickým normám (bez ohledu na jejich proměnlivost v čase) a následně i k recepčnímu postoji vnímatele, posluchače, čtenáře, tedy v širokém slova smyslu recipienta. Z tohoto recepčního postoje pak rovněž vyvozuje nárok na spolehlivost mluvčích/vypravěčů. To nás však nutně svádí – i v případě *Protokolů* – z roviny textové analýzy ke kontextové ideologizaci naší analýzy i interpretace. Argument postklasické naratologie totiž vychází v tomto okamžiku nikoliv z roviny analýzy diskurzu, ale z roviny kontextu (odtud ostatně plyne i naše deviantní přitakání *Protokolům* či morální rozhořčení nad jejich obsahem či nad nimi samotnými).

Zeptejme se tedy ještě jinak: Má smysl uvažovat o pravdivosti této výpovědi? – a všimněme si, jak důmyslně založené výpovědi, která aktualizuje a velmi přesně charakterizuje svého mluvčího, své posluchače i svůj kontext. Skutečně bychom mohli říci, že i tato pasáž z *Protokolů* je brilantní ukázkou nepřímé charakterizace. V odpovědi na tuto otázku však už musíme být opatrní. Jedinou možností je vyloučit předložená tvrzení, popřípadě zpochybnit tento dokument jako celek důkladnou argumentací prostřednictvím faktů aktuálního světa. Po pečlivém studiu kontextu a detektivní práci, jejímž výsledkem by bylo stanovení autorství a okolností vzniku, bychom pak mohli text označit za nepravdivý, za falzum. Což by ale ještě neznamenal, že mluvčí (tato textová konstrukce, role, která distribuuje význam narativního textu) není v tomto případě proponován jako ten, kdo je absolutně přesvědčen o pravdivosti své výpovědi, o pravdivosti své konstrukce světa. Pravdivou činí propozici fakt. Ten však je třeba v tomto případě ověřit nikoliv z textu, ale z kontextu. Skutečnost, že *Protokoly* ještě stále hrají roli ve všech možných antisemitských teoriích (ostatně nedávno byly s vážnou tváří citovány i v českém senátu senátorem Josefem Doubrovou v souvislosti s projednáváním daně z přidané hodnoty s poukazem, že jde o zajímavý materiál – to je onen příklad deviantního čtení či používání tohoto dokumentu), ukazuje, že s verifikací faktů a s určením míry spolehlivosti výroků to není tak jednoduché. Základním se proto ve vztahu k nim stává morální odsouzení, prostřednictvím kterého se od nich „seriózní věda“ distancuje. Morálka ale není objektivním faktem. Morálka je v této podobě jen těžko dostupná sémiotické analýze.⁷

Otázkou se pak i stává, do jaké míry je mluvčí, ve vztahu k tomu, co vypovídá, rolí, která nám pomáhá rozumět smyslu výroků. A v tomto smyslu i mluvčí sionských protokolů osvědčil svou spolehlivost (ve smyslu úspěšnosti v budování právě tohoto významu a tohoto způsobu rozumění). Jak se zdá, používat pro vymezení nespolehlivosti kategorii pravdy, je nespolehlivé. Pravda je v tomto případě vztah

vnětextový. Je otázkou morálního postoje a axiologického systému, který zastává čtenář.

Ale můžeme jít ještě dál: Na jedné straně mluvčí verifikuje svým postojem (což je intence, kterou můžeme rekonstruovat na základě textové analýzy) to, co říká (*oblast textu*), na straně druhé může být to, co říká, v rozporu s fakty (*s oblastí kontextu*). Zpochybňuje to však zcela konstrukci pravdy a spolehlivost mluvčího? Ostatně jak dostatečně sebevědomě oponoval Hegel, když ho upozornili na to, že jeho teorie je v rozporu s fakty: tím hůře pro fakta. A že je vztah mezi promluvou a pravdou nadměru komplikovaný, si uvědomoval už Sókrates, který v úvodu své *Obrany* konstatoval, že promluvy jeho žalobců, kteří jej vinili z toho, že kazí mládež a upírá autoritu tradičním bohům, byly mimořádně přesvědčivé, takže jim lze z hlediska rétoriky jen obtížně něco vytknout – přesto však, podle něj, neměly nic společného s pravdou. Mezi pravdou a přesvědčivostí, mezi přesvědčivostí a nárokem na pravdu tak existuje hluboká propast, kterou je možné překlenout nikoliv pomocí analýzy promluvy, ale pouze odkazem k mimo promluvu existujícím faktům.

Než však budeme sledovat dál naši stopu, zastavme se u podobné promluvy: Tahle emise je opravdu jenom pilotní, poloprovozní. Abychom si vyzkoušeli logistiku, zájem investorů. Fakt je, že jsem pro úpis těch deseti miliard vyhradil měsíc – od prvního října do prvního listopadu. A zdá se, že kdybych to na nich nechal zastropováno, museli bychom ve středu zavírat. Takže se večer rozhodnu s pravděpodobností blížící se jistotě pilotní emisi navýšit. Abychom prodávali alespoň do konce týdne. Podmínky budou vždy uzpůsobeny situaci na trzích. V tuhle chvíli patří české dluhopisy k nejbezpečnějším na světě, je tam velmi malá riziková přírážka. To znamená, že i výnos, byť je pro domácnosti zajímavý, je poměrně nízký. Vždycky platí: čím větší riziko, tím větší výnos. A já vždycky pevně doufám, že u českých státních dluhopisů riziko nebude v podstatě žádné. Tudiž ani výnos nemůže být tak vysoký, jako kdyby prodával dluhopisy můj italský kolega. (Val 2011)

Máme tu mluvčího, který se prokazuje jako nezpochybnitelná autorita, reprezentuje moc, a to tím způsobem, že moc se sebou ztotožňuje (říká nikoliv: vyhradili jsme pro úpis miliard měsíc, ale vyhradil jsem pro úpis miliard měsíc, rozhodnu se pilotní emisi navýšit, a nikoliv rozhodneme se). Toto subjektivizující ztotožnění státu a já (v níž se ozvěnou hlásí Ludvík XIV.) je jedním ze signálů, s jejichž pomocí konstruueme subjekt mluvčího a jsme-li dostatečně kritičtí, musíme se v důsledku stát i velmi obezřetní nejenom k němu, ale i k tomu, co říká. Ostentativní je, že namísto aby mluvčí prokázal prostřednictvím analýzy faktů či s jejich podporou stabilitu českých státních dluhopisů, argumentuje a nabízí jako jejich jistinu svoji víru: „A já vždycky pevně doufám, že u českých státních dluhopisů [riziko] nebude v podstatě žádné.“

Ne bez zajímavosti jsou pseudoprofesionální výrazy „poloprovozní“ či „zastropováno“, popřípadě komparativní přiblížení nerizikových českých a rizikových italských dluhopisů a tím využití negativní konotace a motivace. (Italové jsou dlouhodobě prezentováni v české společnosti jako příklad lajdáctví a nepracovistosti, zatímco autoprezentace českého etnika je přesně opačná – což je devíza, s níž může, ale nemusí, počítat uvedená výpověď. Přiblížení italských a českých dluhopisů každopádně nepostrádá strategický význam.) Svoji roli tu nesporně má popularizace jazyka (ten je součas-

ně profesní i lidový), využívání obecně platných pravd („Vždycky platí: čím větší riziko, tím větší výnos“), jednoduchá a přehledná syntax, která podprahově modeluje přehlednost předmětu, o němž se mluví, a konečně i zvýrazňování obrovského zájmu o dluhopisy, které současně slouží i jako motivační pobídka ke zvýšení poptávky (vytváření předpokladů pro zaměňování příčiny a důsledku).

Máme nějakou možnost uvažovat o nespolehlivosti mluvčích těchto dvou náhodně zvolených výpovědí? Odpovězme rovnou, že ne.⁸ Subjekt výpovědi se v obou případech bezesbytku identifikuje s tím, co říká, a to, co říká, prezentuje jako pravdivé. Můžeme mít jakékoli výhrady k těmto subjektům, ale to ještě neznamená, že můžeme pochybovat o pravdivosti toho, co říkají. Naše etické odmítnutí ještě neznamená zpochybnění pravdivosti, a tedy spolehlivosti výpovědi jako takové. Kdybychom na základě našeho etického odsouzení mluvčích těchto výroků zpochybnili jejich nárok na pravdu, jejich spolehlivost, muselo by naše zpochybnění být absolutní a neumožnilo by nám rozlišit výroky pravdivé od těch nepravdivých.

2. Nespolehlivost mluvčího ve vztahu k nároku na pravdu v případě fikčních textů

Tady chci jen učinit poznámku na okraj, neboť jsem se jednak tomuto problému věnoval ve svém návrhu teorie nespolehlivosti, který jsem publikoval v knize *Vyprávěč*, a za druhé, platí zde bez výhrad to, co říká Doležel v *Heterocosmica*: „Z-texty (tedy zobrazující texty) jakožto zobrazení aktuálního světa podléhají pravdivostnímu hodnocení; jejich tvrzení se posuzují jako pravdivá nebo nepravdivá. Fikční texty jsou mimo pravdivostní hodnocení; jejich věty nejsou ani pravdivé, ani nepravdivé.“ (Doležel 2003, 38) „Zatímco pro zobrazující texty je oblast reference dána, fikční texty získávají svou referenční oblast tím, že vytvářejí fikční svět.“ (Doležel 2003, 39) Rozumějme přitom těmto výroky v tom smyslu, že fikční světy není možné verifikovat fakty či výpovědi z režimu aktuálního světa. Samozřejmostí ovšem je, že výroky postav fikčních světů jsou v dosahu pravdivostního hodnocení, které je však výsledkem vztahu mezi těmito výroky a tím, co jako pravdivé konstruuje fikční svět. Fikční svět má tedy nástroje na to, aby některé výpovědi svých postav i vyprávěčů označil jako nevěrohodné. V tuto chvíli však už částečně přecházím k druhé doméně, v jejímž rámci mám v úmyslu se nespolehlivostí zabývat.

B. NESPOLEHLIVOST VE VZTAHU K SUBJEKTU

Přesuňme se nyní ke vztahu vyprávění a subjektivizace či individualizace prostřednictvím řeči a z toho plynoucí možné nespolehlivosti promluvy, která konstruuje nespolehlivost mluvčího. Mnoho z toho, co by tu mohlo zaznít, zaznělo už v rámci první oblasti. Spolehnu se proto na několik citátů z postklasické naratologie. Bruno Zerweck píše:

Nespolehlivost ,závisí jak na smyslově vnímatelných informacích situovaných v textu, tak na mimotextových pojmových informacích situovaných v čtenářově mysli. Textové informace fungují pouze jako signály. V procesu čtení jsou interpretovány s odvoláním na celostní schémata, která představují kontextové informace dostupné čtenáři. Mechanismy, které stojí za nespolehlivým vyprávěním, lze analyzovat uvnitř daného textového a kon-

textového chápání způsobu, jakým je nespolehlivost čtenářem projektována v procesu naturalizace textu. [...] V procesu čtení si čtenáři volí vlastní individuální interpretační strategie z celé řady dalších možností interpretace. Každý individuální soubor interpretačních strategií představuje výběr na základě kulturně podmíněných schémat a preferencí uvnitř určitého dějinného kontextu. Je tudíž nezbytné přistupovat k fenoménu nespolehlivosti z historického a kulturního hlediska. (Zerweck 2009, 43–44)

Tento Zerweckův návrh vlastně znamená, že je to čtenář, kdo na základě svého rozumění textu rozhoduje o nespolehlivosti vypravěče. Je to tvrzení, které konvenuje pojetí Nünningovu (ostatně Zerweck je jeho žákem), jenž v souvislosti s *Farářem wakefieldským* (román Olivera Goldsmitha vyšel poprvé roku 1766) dokazuje, že nespolehlivost vypravěče vzniká v důsledku dějinného posunu norem, jimiž čtenář na základě textové promluvy interpretuje psychické vlastnosti, a tedy i záměr postavy, vypravěče. Zdá se mi, že za tímto postojem zaznívá Ecův rozdíl mezi interpretací a použitím textu – tedy namísto nespolehlivosti jako textové kategorie se před námi objevuje nespolehlivost jako čtenářská kategorie.

Podle Uriho Margolina, na kterého se Zerweck ve své studii odvolává, platí: „Aby mohl být text čtenáři naturalizován jako nespolehlivý, musí být prostředkován silně antropomorfizovaným vypravěčem-postavou. [...] a [Margolin] zdůrazňuje, že koncepcí nespolehlivého vyprávění „je nepoužitelná, pokud je narativ sdělován neosobním způsobem. [...] Účinek nespolehlivosti záleží podstatně na čtenářově konstrukci vypravěče.“ (Zerweck 2009, 44) Margolin podotýká, že při takové konstrukci jsou čtenáři „omezení na modely osobností“, které jsou jim k dispozici prostřednictvím jejich „základní znalosti světa“ (cit. dle Zerweck 2009, 44). Podle Margolina tedy nespolehlivost potřebuje subjekt, a to subjekt, který je na základě textových signálů antropomorfizován.⁹ Tuto premisu dovádí Zerweck ještě o krok dále:

Pokud tyto kulturně dostupné modely osobnosti nemohou být přiřazeny vypravěči, tzn. pokud nemůže být výrazně personalizován, pak lze jen stěží takového „nelidského“ vypravěče interpretovat v rámci „lidské“ kategorie nespolehlivosti. Například homodiegetický vypravěč v první kapitole románu Juliana Barnese *Historie světa v 10 ½ kapitolách* (1989), červotoč popisující „svojí“ cestu na Noemově arše, může být sotva považován za nespolehlivého, protože dostupné modely lidské osobnosti a psychologie skutečného světa neplatí za náležité normy, jimiž by bylo možné jej posuzovat. Bez ohledu na to, do jaké míry červotoč vychází z našich kulturních znalostí a norem či nakolik rozporuplný je „jeho“ výklad, výsledkem čtenářských interpretačních strategií v tomto případě s nejvyšší pravděpodobností nebude vypravěčská nespolehlivost. Na pozadí literárních konvencí a schémat budou čtenáři text vnímat mnohem spíše jako bajku (s myslícím a mluvícím zvířetem jakožto vypravěčem) nežli nespolehlivý narativ. (Zerweck 2009, 44)

Tato tvrzení jsou nesprávná. Jednak nás vyzývají, abychom s literárními postavami zacházeli jako s psychofyzickými bytostmi, abychom vnímali literární postavy jako vrcholek ledovce a rekonstruovali to, co se skrývá pod hladinou. A jednak je pro ně vznik druhého významu důsledkem naturalizace textového sdělení. Past tohoto přístupu se ukazuje v Zerweckově vlastním příkladu s červotočem na Noemově arše, o němž tvrdí, že jej nebudeme považovat za nespolehlivého vypravěče, neboť se na

něj nevztahují dostupné modely lidské osobnosti. Ovšem skutečností je, že mezi výše uvedeným červotočem Juliana Barnese a Odysseem Homérova 9. až 12. zpěvu neexistuje žádný rozdíl. Oba jsou (řečeno s Genettem) homodiegetickými vypravěči na intradiegetické rovině.

Sledujeme-li postklasické naratologické teorie při jejich argumentaci, nepřekvapí nás, jak mnoho si slibují právě ve vztahu k definování nespolehlivosti od toho, že zavádí do hry etické kategorie. Je-li mluvčí rozeznán jako rasista, macho či pedofil (to je odkaz na Nünningův příklad Humberta Humberta z Nabokovovy *Lolity*), je automaticky označen jako nespolehlivý. Zřetelně tu zvítězila pokrytecká morálka faktálního světa před respektem k specifice fikčního světa a k pravidlům, která on sám pro své hodnocení nabízí. Politika korektního čtení tu jde proti textovému významu a podrývá identitu fikčního světa.

Na první pohled by se mohlo zdát, že naturalizací je nespolehlivost spojena jen s oblastí fikčních světů. Ve skutečnosti je to stejná operace, kterou používáme i v našem aktuálním světě, když se pokoušíme rekonstruovat subjekt mluvčího. Dostatečně pregnantně to říká filozof Donald Davidson, když analyzuje způsoby konstrukce myšlení toho druhého a ukazuje, jak moc je výsledek této aktivity odvozen od subjektu pozorování (viz Davidson 2004, 17–145). Identita mluvčího se tím ocitá v dosahu naší konstrukční aktivity, která je závislá na časoprostorově proměnných obecných etických normách a jejich subjektivních variantách, jimiž se posuzují individuální jednání. Proto i v tomto případě bychom měli uvažovat o nespolehlivosti jen jako o kategorii, která je spojena s časem (s postupnou konstrukcí subjektu promluvy a ověřování jeho výroků – výroky druhých či s jevy okolního světa, popřípadě s naší kulturní encyklopedií). Že tak ale nečiníme, vychází z našich předsudků a kulturních či sociokulturních rámců a vzorců jednání a chování, které používáme pro porozumění tomu druhému a jejichž aktivitu často vydáváme mylně za aktivitu (za intenci) vlastní promluvy. Podobně se tomu má i ve fikčních narativích: Kolik jen blábolilů a bláznů, dětí, deviantů a šašků (tedy těch, kterým *a priori* upíráme nárok na spolehlivost) už osvědčilo svoji referenční spolehlivost.

Shrnuto: Nespolehlivost narativního textu/ nespolehlivost promluvy není jednoduše odvoditelná od subjektu jeho mluvčího.

C. NESPOLEHLIVOST VE VZTAHU K TEXTU

Tato rovina předpokládá, že budeme uvažovat o takovém významu nespolehlivosti, v němž nespolehlivost nebude spojena s žádným subjektem na základě jakéhosi dopředu daného modelu osobnosti, nebude výsledkem čtenářské naturalizace, ale zůstane v dosahu analytických nástrojů textové kritiky, která bude respektovat hranice textu a která pro proces semiózy bude považovat text za centrální. Mluvíme-li v tuto chvíli o nespolehlivosti ve vztahu k textu, mluvíme o konstrukci významu. Této oblasti jsem se vlastně věnoval v již zmíněném návrhu teorie nespolehlivosti. Při zpětném čtení svých poznámek chci vlastně opravit jen jednu drobnost. Udělám to hned, jakmile uvedu závěry, k nimž jsem důkladnou analýzou (fikčních) narativních textů došel:

Nespolehlivost je součástí textové strategie. Jako významová dominanta literární-

ho textu proměňuje významovou výstavbu ve prospěch jiného, opačného či paralelního významu. Funkčním nástrojem distribuce významu nespolehlivosti se stává vypravěč, nikoliv ovšem jako subjekt, ale spíše ve významu operátor. Nespolehlivost jako organizaci textového významu je možné najít jak na rovině příběhu – kde je spojena s aktivitou postav –, tak na rovině vyprávění – a to i v případě, postrádá-li vyprávění signály vypravěče jako jakéhosi textem konstruovaného mluvčího (s pomocí Genettových termínů mluvíme o heterodiegetickém vypravěči na extradiegetické rovině).

Na základě tohoto současného uvažování o nespolehlivosti jako o významové aktivitě textu a o jejím vztahu k výše uvedeným kategoriím pravdy a subjektu chci potvrdit to, co jsem už navrhl, totiž abychom o nespolehlivosti mluvili pouze tehdy, když ji s pomocí nástrojů textové analýzy budeme schopni rozpoznat jako součást významové výstavby. V opačném případě by bylo lepší, abychom všem lhářům a morálním deviantům ponechali jejich nárok na spolehlivost. Přesně onen nárok, na který paradoxně, jak už bylo zmíněno, spoléhá i Herbert Badgery.

A nyní avizovaná drobná korekce: Rozmýšlení o kategorii nespolehlivosti mne dovedlo ke zjištění, že jde o pojem, který vykazuje velkou míru nejasnosti a vágnosti, který nás vede k tomu, aby naše čtení mimetizoval, a který nemá dostatečný respekt ke specifické fikčnímu světu. Zdá se mi, že tak, jak mu rozumím, bych mu mohl rozumět, i kdyby nesl označení „textová ironie“. Možná bychom mohli začít mluvit o způsobech výstavby a analýzy tohoto dvojího textového významu, jehož důsledkem je plánovaná destrukce prvního a proměna sjednocujícího významu fikčního světa. Jde o ironii, která musí být přístupná naratologickým nástrojům textové analýzy, jinak by se ocitla v dosahu nadinterpretace. Ovšem musí být současně objevena, jinak před sebou máme případ podinterpretace. V tomto smyslu by se naše interpretační gesto stalo nespolehlivým.

ZÁVĚREČNĚ SHRNU TO

Nespolehlivost (jak je pojímána) je v případě faktuálních textů výsledkem vztahu mezi textem a kontextem a do vzájemné rovnováhy či do vzájemného vztahu se dostávají fakta aktuálního světa a způsob jejich reprezentace v textu. Nespolehlivost není prostým výsledkem nepoměru těchto dvou stran, ale je třeba do úvahy vzít i dobový stav poznání jak daného faktu či souboru faktů, tak i celou problematiku metod poznání, včetně ideologických horizontů, které ovlivňují práci s fakty – ovšem nikoliv jednoduše ve smyslu „znespolehlivění“ diskurzu o nich.

Nespolehlivost v případě textů fikční povahy je kategorií konstrukční a nese význam fikčního textu. Součástí jejího významového gesta je, že má být rozpoznána (což je přesný opak situace faktuálního textu).

Možná bychom tedy o nespolehlivosti, kterou budeme považovat za konstruovanou významovou dominantu textu, měli mluvit pouze v případě fikčních textů. Faktuální texty nejsou v tomto smyslu nespolehlivé, ale spíše lživé, nepravdivé, zkreslující skutečnost či nedostatečně o ní referující, záměrně neúplné¹⁰ jsou či mohou být nedostatečně kritické ke skutečnosti či k pramenům, s jejichž pomocí ji rekonstruují.

Pravdou je, že výraz *nespolehlivost* je sám o sobě do značné míry matoucí. Zavádí

do hry (a do našeho přemýšlení) negativní postoj k této textové strategii, ale i negativní ideologické konotace. Ba dokonce zakládá (či může založit), jak se ukázalo v návrzích postklasických naratologů, analýzu na subjektivním hledisku recipienta či sdíleném hledisku recipientů (na hledisku recepční komunity, řečeno se Stanley Fishem (Fish 1980) – což je jen jiná podoba kontextu).

Můj návrh zní: Pro ty, kdo chtějí pojem nespolehlivosti používat, navrhuji, abychom jím definovali textovou strategii významové výstavby, v jejímž důsledku dochází ke vzniku jiného významu a k destrukci významu prvního. Protože je to kategorie významové výstavby, jde o kategorii spjatou s časem – v té podobě, v jaké se čas realizuje jako pořádek či posloupnost v narativním textu a v níž má co do činění s kompozicí. Nespolehlivost je v takovém smyslu součástí identity literárního textu, součástí fikčního světa, který paradoxním způsobem zceluje – a jen v této podobě se může stát součástí estetického postoje, který zaujímá vnímatel.

Pro nás ostatní navrhuji, abychom pojem nespolehlivosti nepoužívali vůbec. Můžeme se pak bez zbytečného moralizování, ideologizování a psychologizování soustředit na způsob výstavby textové ironie, která je sama o sobě jednou z nejsložitějších rétorických a narativních figur, a není tedy třeba komplikovat si to ještě tak problematickým pojmem, jakým je nespolehlivost.

Odpověď na úvodní otázku, zda je nespolehlivost naratologickou kategorií, zní tedy přese všechno kladně. Ale pouze tehdy, když ji budeme chápat jako konstrukční aktivitu textu, když nám bude z tohoto textu dostupná – jako součást sémiotického systému, či dokonce jeho dominanta. A Herbert Badgery má opět pravdu, když nás stran nespolehlivosti ponouká k pozornosti ve vztahu k teprve budoucímu dění vyprávění. Tak tedy: Cavat emptor.

POZNÁMKY

¹ Podíváme-li se na historický vývoj strukturální naratologie, je zřejmé, že toto východisko (tedy doména fikce) bylo do jisté míry společné většině narativních gramatik. Teprve v osmdesátých a devadesátých letech sílí zájem o důslednější ověřování a prověřování dosažených instrumentářů v teritoriu jiných sémiotických systémů. Mluví se pak o filmové (ovšem zájem o filmový narativ byl jedním z prvotních zájmů naratologie, svědčí o tom Metzova „Velká syntagmatika filmového vyprávění“ (Metz 1966); souvislejší a ucelenější pozornost však získává především v důsledku syntetických návrhů S. Chatmana), dále třeba o hudební, genderové atd. naratologii. Důsledkem tohoto pohybu od „přehledné domény“ jedinečného sémiotického systému však bylo, že teoretici devadesátých let začínají namísto singuláru naratologie používat plurálu a mluví se o různých naratologiích (např. Nünning 1998, Hermann 1999, Fludernik 1999 ad.), které jsou posléze shrnuty pod společné označení poststrukturální naratologie. Nedůvěra v tento teoretický pohyb vede v současné době ke snahám pracovat namísto na generálním instrumentáři pro funkční analýzu každého jedinečného narativu spíše na projektu naratologie, která bude schopna zachytit jak to, co mají jednotlivé systémy společné, tak především to, čím se od sebe tyto systémy liší, co je činí z pohledu naratologie jedinečné. Naratologie by pak měla precizovat své pojmové nástroje nikoliv k zobecňujícímu rozmělnění, ale naopak tak, aby dokázala postihnout tyto jedinečné nuance narativních textů daných jejich příslušností k různým sémiotickým systémům. V centru zájmu se rovněž opět ocitají společné invariantní základy jednotlivých vyprávění – mluví se o antropologických předpokladech, které určují hloubkovou strukturu vyprávění a jako společné a obecné základy nacházejí své reprezentace ve variantních narativních realizacích všech druhů narativů. Naratologie tedy nerezignuje na své dávné zadání být obecnou teorií, ale obrací se od povrchových struktur jedinečných narativů k jejich genotypům, k jejich příčinám – k oné, goetheovsky řečeno, „praktvětině“, která jako prazáklad, jako invariant všech následných

- tvář, umožní pochopit dokonalou logiku a řád, jíž se řídí každá rozmanitost.
- ² To je ostatně onen moment, který později využije pro své prudké odsouzení strukturalismu Lacan, když jej obviní z toho, že vyhnal člověka ze systému, že desubjektivoval strukturu
- ³ To je onen koncept Very a Ansgara Nünningových, který budují na příkladu *Faráře wakefieldského* (Nünning 2004). Jeho kritice jsem se zevrubně věnoval v knize *Vypravěč* (Kubiček 2007), odkazují tedy k tomuto zdroji.
- ⁴ Pro Barthes je tento obrat od strukturalismu k poststrukturalismu motivován jednak ostrou kritikou strukturalistických pozic, která rozezněla konec šedesátých a počátek sedmdesátých let, v jejímž hledáčku Barthes jako jeden ze zakladatelů francouzského strukturalismu logicky stál, ale současně jeho silícím zájmem o aspekty estetické
- ⁵ Ovšem tato konstrukce vzniká naším individuálním aktem porozumění – jako re-konstrukce. Propoziční postoj je tedy intersubjektivní pojem a jeho předpokladem je společně sdílená kulturní encyklopedie, která ozřejmuje funkční horizont každé výpovědi.
- ⁶ Někteří naratologové mluví o modelovém autorovi, jiní o abstraktním autorovi, někteří pak (Genette) jednoduše o autorovi, který prostřednictvím role vypravěče (fikčního mluvčího, který se pohybuje na škále od objektivního vyprávění k vyprávění silně subjektivizovanému) distribuuje intencionální význam.
- ⁷ Že to však není zcela nemožné, jsem se pokusil ukázat úvodní analýzou některých aspektů *Protokolů*, i v tomto případě jsem se však spoléhal na obecné vzorce/rámce distribuování negativních a pozitivních postojů, s nimiž daný text počítá a které takto „lomené“ mohou odkazovat k etickým principům platným v dané společnosti.
- ⁸ Nakonec jde o jednu z nejuspěšnějších emisí státních dluhopisů vůbec, o jejich spolehlivosti se tedy vůbec nepochybuje.
- ⁹ V knize *Vypravěč* jsem se pokusil analyticky doložit, že můžeme uvažovat o nespolehlivém vyprávění i v takových typech textů, v nichž k subjektivizaci mluvčího nedochází.
- ¹⁰ Rozdíl mezi ontologickou neúplností fikčních světů a epistemologickou neúplností faktuálních světů je rozdílem, který ukazuje k dvojímu režimu fungování. V prvním případě jsou neúplnosti a mezery ve světě zdrojem estetického účinku a vybízejí vnímatele k estetickému postoji – neúplnost v tomto případě nemůže být zaplněna bez toho, že by nedošlo ke ztrátě této strukturální jednoty i identity textu. V druhém případě je možné informacemi z našeho aktuálního světa mezeru zaplnit a současně ukázat na motivace, důvody vzniku mezery v referenční oblasti textu. Ty mohou být různého typu (nevědomost, neznalost, opomenutí, zamlčení) vždy však orientující čtenáře nikoliv směrem k textu, ale směrem k vnět extextovému světu.

LITERATÚRA

- DAVIDSON, D.: *Subjektivita, intersubjektivita, objektivita* (Subjective, Intersubjective, Objective, 2001). Přel. J. Kolář a T. Marvan. Praha: Filosofia, 2004.
- DOLEŽEL, L.: *Heterocosmica*. Praha: Karolinum, 2003.
- FISH, S.: *Is There a Text in This Class? The Authority of Interpretive Communities*. Cambridge, MA: Harvard UP, 1980.
- FLUDERNIK, M.: Defining (In)sanity: The Narrator of The Yellow Wallpaper and the Question of Unreliability. In GRÜNZWEIG, W. – SOLBACH, A. (ed.) *Grenzüberschreitungen: Narratologie im Kontext*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1999, s. 75-95.
- GENETTE, G.: *Figures III*. Paris: Editions du Seuil, 1972.
- GENETTE, G.: *Fiction et diction*. Paris: Editions du Seuil, 1991.
- GENETTE, G.: *Fikce a vyprávění* (Fiction et fiction, 1991). Přel. E. Brechtová. Brno/Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2007.
- HERMANN, D.: *Narratologies. New Perspectives on Narrative Analysis*. Columbus: Ohio State University Press, 1999.
- CHATMAN, S.: *Příběh a diskurs. Narativní struktura v literatuře a filmu* (Story and Discourse. Narrative Structure in Fiction and Film, 1978). Přel. M. Orálek. Brno: Host, 2008.

- KUBÍČEK, T.: *Vypravěč. Kategorie narativní analýzy*. Brno: Host, 2007.
- METZ, CH.: La grande syntagmatique du film narratif. In *Communications*, roč. 8, 1966, č. 8, s. 120-124.
- NÜNNING, A.: (ed.) *Unreliable Narration: Studien zur Theorie und Praxis unglauwürdigen Erzählens in der englischsprachigen Erzählliteratur*. Trier: WVT, 1998.
- NÜNNING, V.: Unreliable narration and the historical variability of values and norms: the Vicar of Wakefield as a test case of a cultural-historical narratology. In *Style*, roč. 38, 2004, č. 2, s. 236–252.
- PLATÓN: *Obrana Sokratova* (Apologia Sókratůs, 1929). Přel. J. Ludvíkovský. Praha: Lyra Pragensis, 1970.
- VAL: Kalousek: Státní dluhopisy jsou jistější než garance důchodů. In *Týden* [online]. 4. 10. 2011
http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/kalousek-statni-dluhiposy-jsou-jistejsi-nez-garance-duchodu_213824.html [28. 8. 2012]
- ZERWECK, B.: Nespolehlivé vyprávění v dějinném kontextu: Nespolehlivost a kulturní diskurz v narativní fikci. Přel. M. Lukáš. In *Aluze*, roč. 13, 2009, č. 3, s. 40–59.
- CAREY, P.: *Illywhacker*. London, Boston: Faber & Faber, 1985.
- GOLDSMITH, O.: *Farář wakefeldský* (The Vicar of Wakefield, 1766). Přel. M. Jindra a A. Jindrová-Špilarová. Praha: SNKLHU, 1954.

UNRELIABILITY – BUT FOR WHAT?

Semiotics. Narratology. Classical Narratology. Postclassical Narratology. Unreliability. Meaning.

The main aim of the text is to analyse the narratological category “unreliability” in relation to the basic domains within which it is defined by the postclassical narratology. The basis for the analysis are various texts – both the fictional and the nonfictional nature. In the scope of this study are fictional and nonfictional speakers and characters in relation to the three dimensions of textual worlds which are here understood as the strategy of construction of the meaning: the first is the domain or the construction of “truth”, the second is the domain or construction of “self” and the third one is the domain or constructing of the whole of the fictional world – the domain of the text. I suggest in my study that while the first two domains are clamoring extratextual control activities, which is the relationship between text and context, only the third domain allows us to perceive unreliability as a narrative category as a category of narrative analysis.

Doc. PhDr. Tomáš Kubíček, PhD.

Katedra bohemistiky

Filozofická fakulta

Univerzita Palackého

Křížkovského 10

771 80 Olomouc

Česká republika

tomas.kubicek@upol.cz